

על הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן ז"ל

לפני כחודש, במוצש"ק פרשת ויקהל, ערכנו בישיבה מסיבת מלווה מלכה מרגשת לכבודו של הרב רפאל בנימין פוזן זצ"ל, לרגל ההוצאה לאור של החלק השלישי של ספרו 'פרשגן' על תרגום אונקלוס. למפרע מתברר היום שהייתה זו מסיבת פרידה לתלמיד חכם מזן נדיר, שידי רב לו במקצועות רבים בתורה ובחכמה, כתבא רבה בעל סגנון ייחודי, מחנך בחסד ואדם רגיש ואיכפתי למה שקורה אצל הזולת ובעיקר לכל מה שמתרחש באומה הישראלית. אצלנו בישיבת 'כרם ביבנה' ייזכר אצל רבים גם כבעל תפילה ייחודי, שהיה שלוחנו בימים הנוראים למעלה מיוכל שנים בנוסח תפילה בלתי נשכח.

וזו תמצית הדברים שאמרתי באותו ערב.

בפרשת השבוע קראנו (שמות לה, כה-כו) " וכל אישה חכמת לב בידיה טוו, ויביאו מטווה את התכלת ואת הארגמן את תולעת השני ואת השש, וכל הנשים אשר נשא ליבן אותנה בחכמה טוו את העזים". מסביר רש"י שטוויית העזים "הייתה אומנות יתרה, שמעל גבי העזים היו טווין אותם", ובה הסביר את החילוק שבין שני סוגי הנשים הטוות.

אך מפירושו של הרב הירש זצ"ל למדתי פירוש נוסף. הרב קוק זצ"ל דיבר רבות על כך שיסוד החטא הוא שכחת ה'אני' והפזילה לעבר האחר. אדם שלא מוצא את סיפוקו בתפקידו, ובעיקר כשהוא עוסק באמצעי לדבר אחר ושאיפתו לעסוק בדבר תכליתי, מרגיש מתוסכל; זה היה חטא הארץ שלא הוציאה את טעם העץ כטעם הפרי, בעוד שרשב"ע רצה שאדם ירגיש את נועם הפרי, את טעם התכליתי, גם בעץ, גם באמצעי.

עיסוקן של נשים הוא פעמים רבות באמצעים, ואילו האיש עוסק בדרך כלל בתכליתי. וכששאלה הגמרא (ברכות יז, א) נשים במאי קזכיין, היינו, איזו זכות תלמוד תורה יש להן, ענתה הגמרא: בהכנת ילדיהן לת"ת, ובציפייה לבעליהן שישבו מתלמודם. ואף שעיסוק זה אמצעי הוא, והבעל הוא העוסק בתכליתי, מכל מקום מסיימת שם הגמרא שגדול השכר שניתן לנשים יותר מזה שניתן לאנשים. על יסוד זה אמר הרב

קוק זצ"ל שבשמחת בית השואבה עשו תיקון גדול בזה שבנו גזוזטרה לנשים בחצר בית המקדש, ועשו את זה דווקא בשמחת השואבה שהיא השמחה על שאיבת המים, האמצעי, ולא על עצם הניסוך שהוא עיקר המצווה, כדי להורות על חשיבות האמצעי ביחס לתכלית - דווקא בשמחה זו ניתן מקום כבוד לנשים העוסקות בעיקר באמצעים ולכן הושיבום למעלה, ואילו הגברים נשאו למטה.

שלושה כיוונים היו למשכן: התחתון מתכלת וארגמן וכו', האמצעי מיריעות עיזים, והעליון מעורות אילים מאודמים ועורות תחשים. עיקר הכיסוי, זה הקרוי 'אוהל', היה האמצעי דווקא, זה שעשוי מיריעות העיזים, דווקא זה שמוסתר בין שני הכיוונים האחרים. ישנן נשים שחיפשו את התכלית, את הגלוי והיפה; אותן חכמות לב הביאו את התכלת והארגמן ועורות התחשים, את היריעות העליונות והתחתונות שהכל רואין את יופיין. אך "הנשים שנשא ליבן אותנה בחכמה" טוו את יריעות העיזים, שאומנם אין רואין את יופיין כי הם נסתרות, אך למעשה הן עיקר האוהל.

גם בתורה ישנן מדרגות, אומר המהר"ל. בארון הברית היו שלוש ארונות, ארון מזהב, ובפנים ארון עץ ושוב ארון זהב. זה מקביל לשלוש מדרגות שיש בתורה, שנים מקרא ואחד תרגום, כשהתרגום הוא החלק הנסתר (ע"פ דרך חיים למהר"ל פ"ה משנה כב).

יש תלמידי חכמים שמחברים ספרים בענייני למדנות, יש שבפסיקת הלכה, ויש שבנושאי מחשבה או בפרשנות תנ"ך וכד'. בתחומים אלו ההנאה גלויה, הן לכותב והן לקורא וללומד. אך העיסוק בתרגום, החלק הנסתר יותר של התורה, הרבה פחות מצוי - אולי משום שאין זה עיסוק 'תכליתי' בגופי תורה, אלא עיסוק בחלק נסתר שאין בו אותה רמה של יופייה של תורה. העיסוק הרציני בתרגום כולל עבודה קשה של פיענוח כתבי יד והשוואתם, ביאור מקומות קשים, השוואה בין מילה למילה, דיוק של כל אות מיותרת, השוואת שימושים שונים בתרגום במקומות נפרדים בתנ"ך ועוד, וזוהי עבודת נמלים שדורשת עמל רב ויגיעה. זוהי מעין מלאכת טוויית הצמר מעל גבי העיזים ואריגת יריעות עיזים שלמעשה הן נסתרות מאתנו, והיא מלמדת הרבה על טיבו של מי שלקח על עצמו עבודה כזאת, כעין עבודת הנשים שנשא ליבן אותנה בחכמה.

חז"ל מספרים על אונקלוס שביקש מדודו הקיסר עצה לעסוק במסחר, וזה המליץ בפניו למצוא סחורה שאין מכירין בערכה ואין הרבה קופצין עליה, לקנותה בזיל הזול, ואח"כ לעשות לה פרסום עד שהבריות יכירו בערכה ואפשר יהיה למוכרה בכפל כפלים. עצה זו לקח הרב פוזן זצ"ל מאונקלוס, ובעקבותיה לקח את תורתו של אונקלוס שלא היו עליה קופצים רבים, והפך אותה לסחורה שהכול חפצים בה.

אשריך רבי רפאל בנימין שמצאת את חלקך בתורה, אשרי שיצאת בשם טוב מן העולם, ובסיפוק על שהצלחת להוציא לאור את 'פרשגן' על ספר ויקרא למרות ייסוריך הקשים. נעמת לנו מאוד. תנצב"ה.

הרב יעקב לויפר

עצוב מאוד היה לשמוע על פטירתו של המחנך והחוקר והפרשן והמחבר הרב רפאל בנימין פוזן ז"ל, איש האשכולות, בשושן פורים תשע"ו, בדמי ימיו. אף שכבר עבר את "ימי שנותינו בהם שבעים שנה" עדיין יוצדק הלשון 'בדמי ימיו' ביחס אליו - הוא היה בשיא פעילותו, וממפעל חייו הגדול, ספר 'פרשגן' על תרגום אונקלוס, יצא לאור ממש לאחרונה הכרך על ספר ויקרא. הִמָּצָא אדם כמוהו שיקדיש עוד את ימיו ולילותיו וכל תשומת לבו למפעל עצום ממדים זה? האם יהיה המשך למפעל?

אני התוודעתי לראשונה לרב פוזן ולמפעלו דרך טורו הקבוע ב'שבת בשבתו' לפני שנים, טור שהיה בפי כדבש למתוק. הייתי טורח ועמל ומקבץ עלון לעלון (בשכונתי לא היה עלון זה שכיח בבתי הכנסת) וגוזר ושומר את טוריו אחד לאחד. במשך הזמן נוצר בינינו קשר שהתבסס על חיבה משותפת לתרגום אונקלוס ולפרשנותו למקרא ולפרשנות העניפה על התרגום, קשר שנשען גם על אישיותו החמה והמזמינה של רבי רפאל.

מן הראוי להעלות על נס גם את הספר 'העקיבות התרגומית בתרגום אונקלוס' (הוצאת מאגנס, תשס"ד) העוסק בשאלה המעניינת והכבדה, אולי הכבדה מכל השאלות שנטרדו בהן מפרשי תרגום אונקלוס: חשיפת העקרונות שעומדים מאחורי שינויי התרגום לאותן מילים אצל אונקלוס. מדוע למשל את התיבה 'ריב' הוא מתרגם פעם 'מִצְוֶתָא' (בראשית יג, ז; שמות יז, ז) ופעם 'דינא' (שם כג, ב, ו)? מדוע הפועל 'נתן' מתורגם בשלושה אופנים, 'נתן', 'יהב' ו'מסר'? ועוד ועוד על זו הדרך. בתחום הזה מובא בספר ים של ידע מרתק; לדוגמא, הרב פוזן מראה כי השורש לק"ח, על 401 היקרויותיו בתורה, מתורגם על ידי אונקלוס **בשלושה עשר אופנים שונים**! המחבר לקח לו למטרה להוכיח כי מאחורי כל השינויים האלו עומדת שיטתיות, ולא בכדי תורגם השורש הזה פעם כך ופעם כך. ואמנם אין ספק כלל שבמקרים רבים יש סיבה לשינויי התרגום שבאותו פסוק (ראה למשל רש"י בראשית מג, טו על מקרה מעניין במיוחד). אבל להגיע למצב שבו כל שינויי התרגום מוסברים ומובהרים בשיטתיות - זהו דבר אחר לגמרי, ורבים ממפרשי אונקלוס הקדישו לכך את רוב חיבוריהם. בספר מנותחות השיטות השונות ומובאים הרבה דברים חדשים של רבי רפאל עצמו, והוא מלא בידע מעניין ומרתק וחיוני לכל מי שנשבה בקסמו של תרגום אונקלוס.

ברי לי שפוריותו הגדולה של רבי רפאל בתחומי פרשנות המקרא בכלל ובתחום תרגום אונקלוס בפרט תיזכר לדורות, וכלשונו של ראב"ע באחד משיריו הקצרים והקולעים:

אַחַר אֲשֶׁר אָשׁוּב לְאַדְמָתִי \ אֶכְתֹּב וְאַזְכֹּרָה הַכִּי יָדִי - \ תִּכְלָה, וְתִשָּׂאֵר רַק כְּתִיבָתִי...